

ОСМИСЛЯНЕ НА ФЕНОМЕНА „ПРЕХОД“ ЧРЕЗ АРХЕТИПНИТЕ МОДЕЛИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИТЕРАТУРА

Мими Михайлова

*Професионална гимназия по електротехника и електроника,
Пловдив*

This acquisition of competence in the education in literature in terms of the archetype models develops in the students not only skills and capability for self-interpretation of the text, but also builds up their personality. The aim is rationalization of the literary text as a code. A code that will give the students access to the matrix, a source used by people to live through the initiation, managing authority, acquiring independence. Using the text as a tool for education and upbringing, the students are able to gain knowledge, being provoked to react cognitively, emotionally and behaviorally in specific literary situations.

Key words: archetype, archetypal models, crisis, transition, identification, internalization, self-actualization, status

Знанието има смисъл и стойност, когато е прагматично и служи за разрешаване на екзистенциалните проблеми ТУК, СЕГА, ВЕДНАГА. Формираните умения и навици, зададените модели и стратегии в обучението по литература трябва да подпомагат учениците да бъдат социално по-адаптивни. Защото мъдрост се придобива не само в делника от собствени проби и грешки, а и чрез „уроците на живота“, описани в литературата. Декодирането на художествения текст може да разкрие модел за света, мяра за човека и ориентири за себепологане в този космос.

В обучението по литература обект на внимание е съотношението култура – литература – автор – текст – реципиент. Но се оказва, че последният компонент от редицата е ощетен. Учениците от гимназиален курс са младежи, които търсят своето място в живота. И литературата има важната задача да подпомогне личността да се самооцени и идентифицира, да изгради възприемателен хоризонт и ценностни ориентири, да обогати въображението ѝ, да формира литературната ѝ компетентност... Но вместо това „модернизираните“ учебници и

програми продължават да налагат категорични идеали и концепции, които остават чужди, външни за учениците.

В модерното образование тези проблеми имат своите иновационни решения, чиито цели са и образователни, и възпитателни: 1) учениците да разберат механизмите на феномена „преход“, неговата „праговост“ и „кризисност“, неговата предпоставеност при всяка промяна (личностна и колективна); 2) с помощта на архетипните модели за преход, заложи в литературата, учениците да се вгледат в себе си, да се идентифицират, да търсят и откриват стратегии за успешен преход в художествената творба и в живота; да осмислят инициационната промяна като част от културните и обществените трансформации; 3) да се вникне в авторовия текст чрез игровото взаимодействие; 4) участието и личният принос в учебния процес да стимулират личностната ангажираност и творческото мислене на тийнейджърите; 5) да се постигне удоволствие от включването в играта като „въображение в действие“ (Л. С. Виготски 1982).

Системата от уроци, подпомагаща осмислянето на феномена „преход“ в повестта „Гераците“ на Елин Пелин, включва:

I. Интерпретация на творбата по въпроси, зададени от учениците

Поставянето на въпроси, засягащи основните проблеми, конфликти, персонажи, задава on line (интерактивен, диалогов) режим на учене (Чолаков 2004). Тази стратегия стимулира учениците да навлязат в темата самостоятелно, да подскажат на учителя определени нагласи и очаквания при изучаването на творбата. Чрез задаването на въпроси се отключва когнитивната процедура, целяща получаване, съхраняване, предаване и произвеждане на знания.

Работата в часа протича в няколко поредни стъпки:

1. стъпка. Всеки ученик формулира и записва в тетрадката си въпроси, възникнали след прочита (предварително изпълнена задача) на повестта „Гераците“ от Елин Пелин.

2. стъпка. Представят се въпросите и се обсъжда дали те се отнасят към същностните проблеми, конфликти и образи.

3. стъпка. „Отсетите“ варианти се записват на дъската. Учениците подреждат въпросите по степен на важност според темата.

4. стъпка. Дават се устни отговори на фиксираните въпроси.

II. Дискусия

Тема: „Гераците“ – дом и свят на промяната.

Цел: Да се провокира у учениците стремеж и умение за изразяване на собствено мнение, отношение и оценка на герои и конфликти; създаване на индивидуални критерии за аргументиране и защита на изказаните твърдения.

Изисквания:

1. Осмисляне на конфликта.
2. Анализ на главните герои – Йордан Герака и тримата му синове.
3. Съпоставка на мненията и дискусия.

Изпълнение:

1. стъпка. Учениците подбират от обсъжданите въпроси онези, които най-пълно и задълбочено ще разгърнат дискусията по проблема „Гераците“ – дом и свят на промяната“.

2. стъпка. Според изявените предпочитания учениците се разделят на четири групи, представящи образите на дядо Йордан, Божан, Петър и Павел.

3. стъпка. Всяка група отговаря на въпросите, като анализира отношението „конфликт – герой“; аргументира позицията си; илюстрира с цитати, разкриващи статуса, ценностите и целите на героите; доказва твърдението си за симптомите на прехода, за реализирането на промяната и за резултатите от нея.

4. стъпка. Изводи и обобщения за феномена „преход“, до които са стигнали самостоятелно участниците в дискусията.

III. Модели на роли, или урок по целеполагане

Тема: „Гераците“ – повест за трансформациите на човешките ценности и цели.

Цел: Да се вникне максимално задълбочено в позицията на основните персонажи в повестта, да се осмислят менталните и поведенческите отговори на героите, да се открие мащабът на конфликта човек – общество, човек – човек, за да се разкрие предпоставеността на всяка трансформация от целеполагането.

Изисквания:

1. Правилен подбор на цитатите, представящи определен житейски модел.

2. Учениците да не бъдат многословни, да не се отклоняват в разсъждения, а да назовават точно цели, ресурси, конфликти и т.н.

Изпълнение:

Класът се разделя на четири групи, като се излъчват и говорители. Всеки екип разглежда отделен персонаж: Герака, Божан, Петър и Павел. Времето за изпълнение на всяка група от задачи е 15 минути. Работата протича по следния алгоритъм:

А. Определяне на целите

1. Какви цели си поставя героят на Елин Пелин? Направете списък.
2. Какъв е статусът на героя в настоящето и с какво ще се промени той, ако постигне целта си?
3. Как героят смята, че може да постигне целта си?
4. Постигането на целите само от героя ли зависи? Кои са факторите, контролиращи осъществяването им?
5. Притежава ли героят нужните ресурси (вътрешни – здраве, сила, физически дадености, интелект; придобити – пари, знания, време), за да постигне целите си?
6. Кои са показателите за успеха?
7. Има ли конфликт между поставените цели и средата, в която те ще бъдат осъществени, т.е. как ще се впише резултатът в контекста на живота? (Алдер 2003: 29-42).

Б. Подреждане на целите

1. Изведените цели на героите се отнасят към петте категории: да правиш, да получаваш/притежаваш, да знаеш, да общуваш и да бъдеш (Алдер 2003: 37 – 41). Прави се вертикален модел на героите, по който едно желание води до друго и така до постигането на целта.
2. Изваждат се от текста думи, изрази, метафори, които маркират разглеждания житейски модел.
3. Откриване на връзката между словесното изразяване на Елин-Пелиновите герои, жестовете и позите (начин на говорене, „език“ на телата, недоизказаност, обмисленост – необмисленост, повтарящи се движения и т.н.).
4. На дъската се записват изводите, до които стигат четирите екипа, т.е. извеждат се четирите „цикъла на житейско съдържание“.

В. Избери житейска роля

Работата на учениците с текста на Елин Пелин включва – съзнателно или не – интроекцията на база идентификация с герои и житейски модели (Силами 1996: 119). Сега те трябва да направят съзна-

телно този избор. Учениците аргументират симпатиите и предпочитанията си.

IV. Съставяне на план-карта

Тема: Екзистенциалната драма на човека във време на преход според повестта „Гераците“ от Елин Пелин.

Цел: Проективната техника цели учениците да генерират идеи; след като са се научили да декодират посланията на художествените текстове, сега сами да кодират значения, отношение, визии. Този тренинг дава възможност за изява и затвърждаване на знанията, за развитие на творческото мислене (Бузов 1999: 163 – 165).

Изисквания:

1. Да се осигурят материали за изготвянето на цветни или графични план-карти.

2. Да се обясни задачата на участниците: център на картата да бъде картина или символ, изразяващ основната тема; цялата идея да се разчлени на съставлящите я компоненти, нанесени по периферията на картата; използване на цветова символика; позициониране на детайлите.

Изпълнение:

По време на тренинга учениците се разделят на няколко мобилни групи. Позволява се свободен обмен на идеи и хора между групите.

Накрая участниците представят своите план-карти.

Провежда се дискусия по идеите „на фокус“ и техния фон.

V. Извеждане на модел за интерпретация на повестта „Гераците“ и подготовка за създаване на интерпретативно съчинение

Цел: Чрез извеждане на архетипните модели, декодиращи когнитивните, емоционалните и поведенческите реакции на персонажите, учениците да систематизират и съхранят информацията. Подготовката за написване на интерпретативно съчинение цели преминаването от диалоговия (on-line) режим на обучение към автономния (off-line) режим (Чолаков 2004), където се активират „картотекираните“ знания, репродуциращите умения, лексикалната мрежа.

Изисквания:

1. Учениците сами да определят акцентите (тематични, композиционни, културологични, исторически, социални, личностно-екзистенциални и т.н.).

2. Систематизиране на информацията с оглед на основните проблеми.

Изпълнение:

Предлагат се и се обсъждат акцентите в повестта „Гераците“.

Избира се най-правилната формулировка, която да посочва възлов момент от сюжета, свързан с композицията, персонажите, конфликта, основните проблеми в творбата.

Записва се моделът.

Поставя се задача на учениците на базата на изготвения модел да изберат тема от предложените три формулировки:

1. „Гераците“ – повест за трансформациите на човешките ценности и цели;

2. Архетипен модел на прехода като разруха и обновяване;

3. Екзистенциалната драма на човека във време на преход.

Избрана е тема №2.

Модел за интерпретация на повестта „Гераците“ от Елин Пелин (от учениците)

1. Старият „цар“ (господар) е изгубил силата си и не може да функционира вече като такъв или се е появило ново биологично или социокултурно поколение, което да завърти колелото за следващия оборот.

2. Срив в социалната йерархия: недиференцираност; всички са равни и всичко е позволено.

3. Нарушеният ред манифестира конфликтите между господар и подчинени, ражда насилието.

4. А насилието може да се регулира или прекрати чрез изкупителна жертва.

5. Активност на новия „цар“, който, след като е доказал своите качества, организира отново социума, сплотява и оглавява колектива.

Прилагането на системата от уроци при изучаването на повестта „Гераците“ от Елин Пелин подпомага учениците да овладяват знания за архетипните модели като код и памет за механизмите при изживяване на „прехода“; да осмислят феномена като универсално явление, засягащо развитието както на обществото, така и на личността. Затова е необходимо формирането в процеса на обучение на налични структури/модели у учениците. Тези изводи илюстрират и твърдението на Лудвиг Витгенщайн, който казва: „Ако нямаш думи, не можеш да знаеш“ и „Езикът създава реалности“. Така например, ако използваш

езика на счетоводството, ще създадеш една счетоводна, кодирана с номера реалност на бизнеса си. А ако езикът ти е антроположки, ще създадеш човешка общност“ (Де Гаус 2010).

Персонализираното знание провокира ангажираност, комуникативност и ефикасност. Затова учителят трябва да партнира на младите хора в процеса на обучение за придобиване на литературни, културологични, социални и др. компетентности.

ЛИТЕРАТУРА

- Алдер 2003:** Алдер, Х. НЛП. *Невро-лингвистично програмиране*. София: Кръгзор, 2003, 37–41.
- Бузов 1999:** Бузов, Е. *101 стратегии за усъвършенстване на педагогическия процес*. Фондация „Стъпка по стъпка“, 1999.
- Виготски 1982:** Виготски Л. С. *Въображение и творчество на детето*. София, 1982.
- Де Гаус 2010:** де Гаус, Ари. *Колективното учене за по-добри решения*. 9 декември 2010 < <http://www.librev.com/discussion-business/1096-2010-12-09-11-01-37>>.
- Силами 1996:** Силами, Н. *Речник по психология*. Плевен, 1996.
- Чолаков 2004:** Чолаков, Н. *Дискурс и езиково обучение*. // *Български език и литература*, 2004, № 1.